

Завидняк І. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

РІВНІ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розглядаються аспекти міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях за участю іноземних громадян, що стосуються понять та умов видачі осіб до держави громадянства, рівнів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та видів взаємної правової допомоги під час розслідування злочинів міжнародного характеру. Розглянуто нормативно-правові акти щодо екстрадиції осіб, які вчинили транснаціональні злочини у сфері оподаткування, особливості та проблематику застосування цього виду міжнародного співробітництва до таких осіб.

Визначено три рівні міжнародного співробітництва під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру: універсальний рівень, який охоплює співробітництво в рамках універсальних міжнародних організацій; регіональний рівень, який охоплює співробітництво на регіональному рівні; двосторонній рівень, який охоплює співробітництво шляхом укладання угод між двома державами.

Окреслено такі види міжнародного співробітництва: 1) досудове співробітництво, яке включає в себе (отримання показань і заяв від окремих осіб; вручення документів, пов'язаних із кримінальним провадженням; здійснення обшуків та виїмок; проведення оглядів; надання інформації, речових доказів, оригіналів або заверених копій відповідних документів; встановлення особи та її місцезнаходження; проведення експертиз; розшук або визначення розміру активів та їх передача для доказових цілей; надання будь-якої допомоги, яка не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної сторони;

вжиття заходів щодо встановлення місцезнаходження, ідентифікації, накладення арешту, вилучення і конфіскації коштів, призначених для вчинення терористичних дій тощо); 2) співробітництво під час судового провадження, яке включає такі форми (вручення судових документів, проведення окремих процесуальних дій; виконання вироків судів України на території іноземних держав; виконання вироків (рішень) судів іноземних держав на території України; інформування компетентних органів України про вирок, які набрали законної сили щодо іноземних громадян; оформлення та подання запитів компетентним органам іноземних держав; підготовка та направлення запитів щодо роз'яснення законодавства іноземної держави); 3) міжнародне співробітництво з питань екстрадиції (видачі) та тимчасової видачі особи.

Акцентовано на колізії норм міжнародного законодавства, двосторонніх міжнародних договорів, учасником яких є Україна, та національного кримінального та кримінального процесуального законодавства України щодо екстрадиції осіб під час розслідування транснаціональних податкових злочинів. Зазначено, що такий вид міжнародного співробітництва, як екстрадиція, не може бути засто-

сований під час розслідування транснаціональних податкових злочинів.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, економічні злочини транснаціонального характеру, податкові злочини, міжнародна правова допомога, кримінальне провадження, екстрадиція.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу є об'єднанням зусиль держав та інших учасників міжнародних відносин із метою підвищення ефективності процесу досудового розслідування злочинів міжнародного характеру, судового розгляду та притягнення винних осіб до відповідальності. Міжнародне співробітництво під час розслідування злочинів міжнародного характеру, в тому числі й розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру, реалізується згідно з певними рівнями, напрямками та має певні види. Однак активний розвиток міжнародної злочинності, нові виклики та загрози вимагають від нас не тільки вдосконалення чинних напрямів та видів міжнародного співробітництва, а й впровадження нових, з огляду на специфіку розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру.

Увагу питанням міжнародного співробітництва в процесі розслідування злочинів приділяли Ю.П. Аленіна, А.Б. Антонюк, О.В. В'язовченко, Г.В. Грянка, О.М. Джуца, Ю.В. Оніщик, Ю.М. Черноус та ін. Але, пропри значне зацікавлення науковців проблематикою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, єдиного погляду щодо рівнів та видів такого співробітництва немає.

Мета статті – визначити основні рівні, напрями та види міжнародної співпраці під час кримінального провадження та окреслити особливості цих категорій у розслідуванні економічних злочинів транснаціонального характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні є багаторівневою системою відносин, яка охоплює процесуальну, законодавчу, політичну, організаційно-управлінську, інформаційну та науково-дослідну діяльність держав, уповноважених органів та міжнародних організацій задля узгодженості дій уповноважених на те органів під час досудового розслідування злочинів, судового розгляду та притягнення винних осіб до відповідальності. Міжнародне співробітництво під час розслідування злочинів міжнародного характеру може проходити на кількох рівнях. Н.В. Пронюк визначає три рівні міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, а саме: рівень двостороннього співробітництва між державами; регіональний рівень; універсальний рівень [1, с. 228]. А от Л.Н. Галенська вказує на те, що боротьба зі злочинністю ведеться у світовому

масштабі, на регіональному рівні та на двосторонній основі. Своєю чергою Г.В. Грянка, думку якого ми підтримуємо, виділяє такі рівні міжнародного співробітництва в процесі розслідування злочинів міжнародного характеру [2, с. 170]:

1) рівень двостороннього співробітництва між державами, що полягає у взаємодії між центральними (уповноваженими), компетентними органами держав, дипломатичними представництвами, консульськими установами та іншими уповноваженими суб'єктами;

2) співробітництво на регіональному рівні, що відбувається за сприяння міжнародних організацій регіонального рівня. Так, Україна є членом Ради Європи (з 1995 р.), Організації з безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ) (з 1992 р.). Слід зазначити й взаємодію з Європейським Союзом, Європол, Організацією американських держав (ОАД), з якими Україна співпрацює на окремих засадах;

3) співробітництво на світовому (глобальному) рівні, що відбувається за сприяння відповідних міжнародних організацій. Йдеться про ООН (членство з 1945 р.) та її спеціалізовані установи, Інтерпол (членство СРСР з 1990 р., України – з 1992 р.) та інші.

У зв'язку з цим вважаємо, що співробітництво держав під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру також здійснюється на трьох рівнях: універсальному, регіональному й двосторонньому.

Перший рівень – універсальний – охоплює співробітництво в рамках універсальних міжнародних організацій.

Другий рівень – регіональний – охоплює співробітництво на регіональному рівні, що пояснюється збігом інтересів та характером відносин країн певного регіону. У рамках регіональних організацій розроблено механізми координації зусиль держав у боротьбі зі злочинністю, в тому числі й у боротьбі з економічною злочинністю транснаціонального характеру. Правову основу таких механізмів становлять багатосторонні конвенції.

Третій рівень – двосторонній – охоплює співробітництво шляхом укладання угод між двома державами. Таке співробітництво дозволяє більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їхні інтереси щодо кожної конкретної проблеми. Найбільшого поширення набули двосторонні угоди з таких питань, як уникнення подвійного оподаткування, надання правової допомоги в податкових справах, надання правової допомоги в кримінальних справах, видача правопорушників, видача засуджених осіб для відбування покарання у країні, громадянами якої вони є, тощо.

Види міжнародного співробітництва під час кримінального провадження можна виокремити, дослідивши кримінальне процесуальне законодавство України та міжнародні нормативно-правові акти в цій сфері. Так, аналіз законодавства показує, що в процесі розслідування злочинів міжнародного характеру, в тому числі розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру, можна виділити три групи видів міжнародного співробітництва, а саме:

1) досудове співробітництво, яке включає в себе окремі форми взаємної правової допомоги:

– отримання показань і заяв від окремих осіб (включаючи обвинувачених, підозрюваних, свідків, потерпілих, експертів тощо);

– вручення документів, пов'язаних із кримінальним провадженням, в тому числі повісток;

– здійснення обшуків та виїмок;

– проведення оглядів;

– надання інформації, речових доказів, оригіналів або завірених копій відповідних документів, включаючи банківські, фінансові, юридичні тощо;

– встановлення особи та її місцезнаходження;

– проведення експертиз;

– розшук або визначення розміру активів (доходів, майна або інших речей), їх передача для доказових цілей, а також реалізація заходів, пов'язаних із накладенням арешту, конфіскацією та передачею здобутого злочинним шляхом майна тощо;

– надання будь-якої допомоги, яка не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної сторони – держави, до компетентного органу якої направляється запит;

– використання технологій відеоконференцв'язку під час розслідування кримінальних справ;

– проведення транскордонних обшуків та вилучення інформації, наданої через телекомунікаційні мережі;

– вжиття заходів щодо встановлення місцезнаходження, ідентифікації, накладення арешту, вилучення і конфіскації коштів, призначених для вчинення терористичних дій тощо;

2) співробітництво під час судового провадження, яке включає такі форми:

– виконання запитів про правову допомогу (вручення судових документів, проведення окремих процесуальних дій);

– оформлення доручень про вручення документів та виконання окремих процесуальних дій на території іноземної держави;

– виконання вироків судів України на території іноземних держав;

– виконання вироків (рішень) судів іноземних держав на території України;

– інформування компетентних органів України (Міністерство юстиції України) про вирок, які набрали законної сили щодо іноземних громадян;

– оформлення та подання запитів компетентним органам іноземних держав;

– підготовка та направлення запитів щодо роз'яснення законодавства іноземної держави;

3) міжнародне співробітництво з питань екстрадиції (видачі) та тимчасової видачі особи. Цей вид співробітництва включає видачу особи для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

На нашу думку, п. 2 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України необхідно доповнити таким видом екстрадиції, як видача осіб для проведення примусового лікування в державі їх громадянства або постійного місця проживання.

Зазначимо, що не всі види міжнародного співробітництва під час кримінальних проваджень входять до кола слідчих (розшукових) та процесуальних дій, зазначених у Кримінальному процесуальному кодексі України, хоча більшість із них визнається законодавством багатьох країн світу. Тому певне обмеження меж правового регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у КПК України не відповідає загальносвітовим тенденціям. У зв'язку з цим вважаємо, що пропозиція щодо зміни назви ст. 542 «Обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження» на «Види міжнародного співробітництва під час кримінального провадження», яка буде містити

виділені нами види міжнародного співробітництва, враховуючи не тільки вітчизняне, а й міжнародне законодавство, є доволі перспективною.

Хочемо зауважити, що найбільш проблемним видом міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є вид міжнародного співробітництва, пов'язаний з екстрадицією іноземних громадян до держави громадянства. Також хочемо акцентувати на тому, що саме цей вид співробітництва не може бути застосований під час розслідування певної категорії економічних злочинів транснаціонального характеру, а саме злочинів у сфері оподаткування. У першу чергу це стосується видачі осіб, які вчинили злочин цієї категорії та фактичної передачі таких осіб.

Проаналізуємо цю проблематику на прикладі міжнародного законодавства, двосторонніх міжнародних договорів учасником яких є Україна та кримінального процесуального законодавства України. Відповідно до ст. 2 другого додаткового протоколу Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17 березня 1978, за правопорушення, пов'язані з податками, зборами, митом та валютою, видача здійснюється між Договірними Сторонами відповідно до положень цієї Конвенції, якщо правопорушення, за законодавством запитованої Сторони, відповідає правопорушенню такого ж самого характеру. При цьому у видачі правопорушника не може бути відмовлено на підставі того, що законодавство запитованої Сторони не передбачає таких самих податків чи зборів або не регулює податки, збори, мито або валюту таким же чином, як законодавство запитуючої Сторони [3]. Але, згідно з ч. 1 ст. 2 цієї конвенції, видача правопорушників здійснюється у зв'язку із правопорушеннями, які караються за законами запитованої Сторони та запитованої Сторони позбавленням волі на мінімальний строк не менше одного року. Якщо особу визнано винною на території запитованої Сторони, термін призначеного покарання має становити не менше чотирьох місяців [4].

Наприклад, у ч. 3 ст. 2 Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 21 жовтня 2003 року у справах про злочини, пов'язані з податками, зборами, митом та валютою, екстрадиція здійснюється відповідно до цього Договору та законодавства запитованої Сторони. У видачі не може бути відмовлено на тій підставі, що законодавством запитованої Сторони не передбачені такі самі мито чи податки, або якщо вони неоднаково регулюються в обох Сторонах [5]. Але ч. 1 ст. 2 цього Договору вказує на те, що екстрадиція особи здійснюється за умови, якщо за законодавством обох Сторін за злочин, у зв'язку з яким направляється запит про видачу, передбачено мінімальне покарання у виді позбавлення волі не менше одного року, незалежно від будь-яких особливостей кваліфікації злочину [5].

Аналогічні норми містяться в Договорі про екстрадицію між Україною та Китайською Народною Республікою від 10 грудня 1998 року, Договорі між Україною та Республікою Індія про видачу правопорушників від 3 жовтня 2002 року, Договорі між Україною та Республікою Панама про видачу правопорушників від 4 листопада 2003 року, Договорі між Україною та Ісламською Республікою Іран про видачу правопорушників від 11 травня 2004 року.

Відповідно до ч. 1 ст. 573 КПК України запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитую-

ється видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців [6].

Як бачимо, проблематика цього питання полягає в тому, що міжнародне законодавство та двосторонні міжнародні договори, учасником яких є Україна не забороняють видачу осіб, які вчинили транснаціональні злочини у сфері оподаткування, та фактичну передачу таких осіб, але чітко визначають санкцію, що передбачає покарання за вчинений злочин (позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року).

Отже, екстрадиція злочинців здійснюється за умови, якщо за законом хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитуються видача, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не менше як один рік. Однак згідно з Кримінальним кодексом України більшість злочинів у сфері оподаткування не передбачають покарання у виді позбавлення волі. Тому цей вид міжнародного співробітництва неможливо застосувати під час розслідування транснаціональних податкових злочинів [7, с. 51]. Винятком можуть бути випадки, коли ухилення від оподаткування буде пов'язане з іншими злочинами, санкції яких передбачають покарання у виді позбавлення волі (наприклад, злочин у сфері оподаткування буде передувати легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом) [8, с. 104].

Висновки. Аналіз регулювання питань міжнародної співпраці під час кримінальних проваджень вказує на те, що багато питань, які стосуються цього інституту, потребують внесення змін і доповнень у чинне вітчизняне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство. Також важливо розуміти, що нові виклики та загрози транснаціональних економічних злочинів вимагають як удосконалення сучасних видів та форм міжнародного співробітництва, так і впровадження новітніх з урахуванням специфіки розслідування таких протиправних діянь.

Література:

1. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. Київ : КНТ, 2008. 344 с.
2. Грянка Г.В. Питання міжнародного співробітництва у розслідуванні злочинів міжнародного характеру. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 163–173. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/14_Hrianka.pdf.
3. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17.03.1978 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035
4. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_033
5. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 21.10.2003 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/076_013
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Цимбал П.В., Завидняк І.О., Завидняк В.І. Процесуальні аспекти міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері оподаткування : монографія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 172 с.
8. Оніщик Ю.В. Особливості застосування правових норм щодо екстрадиції осіб під час розслідування фінансових правопорушень транснаціонального характеру. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 2. С. 100–105.

Zavydnyak I. Levels and types of international cooperation in criminal proceedings

Summary. The article considers aspects of international cooperation in criminal proceedings with foreign citizens, concerning the concepts and conditions of extradition, levels of international cooperation in criminal proceedings and types of mutual legal assistance in the investigation of international crimes. The normative legal acts on extradition of persons who have committed transnational crimes in the field of taxation, features and problems of application of this type of international cooperation to such persons are considered.

Three levels of international cooperation in the investigation of economic crimes of a transnational nature have been identified, which include: the universal level, which covers cooperation within the framework of universal international organizations; regional level, which includes cooperation at the regional level; bilateral level, which includes cooperation, by concluding agreements between the two states.

The following types of international cooperation are outlined: 1) pre-trial cooperation, which includes the receipt of testimony and statements from individuals, the service of documents related to criminal proceedings, searches and seizures, inspections, the provision of information, evidence, originals or certified copies of relevant documents, identification and location, examination, search or determination of assets and their transfer for evidentiary

purposes, the provision of any assistance that does not contradict the domestic law of the requested party; taking measures to establish the location, identification, seizure, seizure and confiscation of funds intended for terrorist acts, etc.); 2) cooperation during court proceedings, which includes the following forms (service of court documents, carrying out certain procedural actions; execution of judgments of courts of Ukraine on the territory of foreign states; execution of judgments (decisions) of courts of foreign states on the territory of Ukraine; which have entered into force in respect of foreign nationals, registration and submission of inquiries to the competent authorities of foreign states, preparation and submission of requests for clarification of the legislation of a foreign state); 3) international cooperation on extradition (extradition) and temporary extradition of a person.

Emphasis is placed on the conflict between the norms of international law, bilateral international treaties to which Ukraine is a party and the national criminal and criminal procedure legislation of Ukraine, on the extradition of persons in the investigation of transnational tax crimes. It is noted that such a type of international cooperation as extradition cannot be used in the investigation of transnational tax crimes.

Key words: international cooperation, economic crimes of a transnational nature, tax crimes, international legal assistance, criminal proceedings, extradition.